

Туркистон ўлкаси ўзининг тарихида тоза япроқларга эга бўлмоқда. Хаёлга ўтмаган воқеаларни ҳақиқат шаклида қарши олмақда. Оврупонинг Оврупо маданияти аталгон йўл остида жони чиқиб, инграб ётгон шу чоқда Ўзбекистон ўзини янги ҳаёт эшиги олдида кўради. Оврупо «сарват»нинг қонли ва қирқин панжалари орасида сиқилмоқда ва миллий-синфий душманларнинг тўполони ичида йўлини йўқотмоқда экан, Туркистоннинг мазлум халқи ўз тонгининг ота бошлагонини сезмақдир.

Бу янги ҳаёт, Ўзбекистон жумҳуриясида бошқа миллатлар билан бир ҳуқуқда, бутун миллий зулм ва золимликлардан узок, ўзбек жумҳуриясининг қурилиши фикридир. Октябр инқилобининг мазлум миллатларга бературган эрки Оврупода бўлгонидек бўлмай, бировдан зулм чекмақ, бировга зулм этмақ асосига қарши бўлиши керакдир. Хар миллат «туғал эрк» билан ўз ҳаётини тансиқ (комбинация) этишга эга бўлиши лозим. Хар миллат ўзининг ижодий қобилиятини умумга фойдалиқ бир йўлда ўсдиришга тиришмақга йўл топмоғи керакдир. Шундагина миллатлар ўса оладирлар ва шундагина башарият юксалатурган бир ҳолда бўла олар. Бу эса миллатларнинг муқаддириятларини ҳал эта олатурган бир ҳолга қирган вақтдагина мумкин бўла олар.

Ўзбек жумҳуриясини октябр инқилоби шу тасаввурлар билан тугдирди. Байналмилал баъзи қишлоқларнинг ўйлаганича дунёда ҳеч бир миллат қолдирмаслик маъносида бўлмай, балки ер юзида бўлгон миллатларининг айрим-айрим ўз муқаддириятларини бошқаларга зарар бермаслик равишида тўзмақликларидир. Шунинг учунда хар миллат ўзини ўзи идора этишга қанча иқтидорли бўлса, байналмилал шунча маҳкам асосга таянган бўладир. Шунинг учун ўзбек жумҳурияси Туркистоннинг янги йўлга қириш даврида муҳим бир йўлбоши саналиши мумкин.

Мақоламизнинг мақсади, ўзбек миллий жумҳуриясининг асосини тафтиш ва изох бўлмағонидан шу қисқа муқаддима билан қифояланиб мақсадга ўтамыз.

Ўзбек жумҳуриясининг маркази Самарқанд бўлиши муносабати билан тузулатурган ижрокўм учун Самарқандда бир бино қурмаққа қарор бўлгонини эшитдик. Мана шу муносабат билан биз баъзи мулоҳазаларимизни майдонга отмоқчимиз.

Туркистон эски маданий дунёнинг байналмилал чегарасида энг юқори ўрун тутатургон олимлар, ҳақимлар, шоирлар, санъатқорлар этиштирган бир ўлкадир. Туркистон шарқий, жанубий ва гарбий Осиёнинг бир-бировига тўқшатургон бир мавзеда бўлгонидан иқтисодий нукталарга молик бўлгондир. Шунинг учунда бир вақтлар маданиятнинг энг юқори даражасига мингандир. Кейинги вақтларда икки дунё бозорларининг Оврупо ва Амрико савдоқорларига очилиши ва савдо йўлларининг ўзгариши маҳаллий маданиятнинг пастлашишига сабаб бўлгондир... Эски маданиятимизнинг бу қисми (баъзи мусбат олимлардан бошқа бўлгон қисми) ҳам бошқа, эски илм ва фан қисми кейин қолгон деб айтиб бўлмайди. Чунки бир миллатнинг маданиятининг юксалган вақтдаги этишдирган дохийларнинг асарлари у миллатнинг «турғунлик» даврида доимо манфаатқорлар тарафидан мўдул саналгон ва ўшанга ўхшатмоқ гоё ўрнини олгондир. Бу ҳол бутун дунёдаги миллатларининг бошидан ўтгандир.

Ўн олтинчи асрнинг биринчи ярмида Италиядан этишган Рафаел, Ансилаларнинг лавҳалари ўн саккизинчи, ҳатто ҳозирги асргача мўдул ўрнида ишлатиландир.

Германияда Голбин, Дурирларнинг мактаблари ўн саккиз ва ўн тўққизинчи асргача давом этгандир.

Бу миллатлар, ҳатто, неча юз йиллик ҳаётларида бошқадан шундай даҳолар

кўрмаганларидан хали ҳам шуларга етишмак учун тиришадирлар. Машхур мусикачи Бетховен неча асрдан бери дунёнинг энг севимли кишисидир. Наволари доимо рағбат билан эшитиладир ва унинг каби бўлишга тиришиладир.

Бизнинг тарихимизда ҳам шундай ахамиятли шахсиятлар оз эмасдир. Уларнинг асарлари неча асрлардан бери қўлланма вазифасини адо қиладир.

Мусикамизнинг саккиз асрдан ортик бир тарихи бўлгони каби меъморчилигимизнингда саккиз асрга якин умри бордир. Мусикамиз шу асрлар бўйинча, табиий, турли ўзгаришларга учрагандир.

Факат сўнгги вақтлардаги васикаларга караганда уч-тўрт аср орасида ўзгариш жуда оз бўлгандир.

Меъморимизда ҳам хол шудир.

Сўнгги кунларда Бухорода кашф этилган еттинчи асрларда бино этилган бир мазор билан ундан икки аср сўнг ясалгон Шердор мадрасаси бино этилган, ундан икки аср сўнг Хўкандда бино этилган Умархон мадрасаси ва шу сўнгги асрнинг асари бўлган Худоёрхон ўрдаси - ҳаммаси ислом-турк меъморининг Туркистон услуги тарзининг такроридир.

Юкоридаги бу изоҳдан маълум бўладирким, бизнинг маданият асримиздан колгон муҳим меъморимиз бордир ва халигача давом этадир.

Бу билан биз шуни айтмоқ истаймизким, бизнинг ўз рухимизнинг акси бўлгон меъморимиз бор экан, нечун қурултургон бинолар ўз рухимизда қурулмасин?

Айникса, янги тарихий давр билан бошланатургон Туркистон тарихи ўзининг биринчи қадамида, гоёсида бўлгон миллий-ижтимоий жумхуриятнинг маркази сифатини олатургон ижроқўм биносини бутун хайъат би-лан қайси ернинг, қайси элнинг натижаси ва эгаси бўлишини гавдалантириб кўрсатиши керакдир?

Албатта, Туркистоннинг эмасми?!

Шунинг учунда бу масалага халқ ходимларининг ахамият беришлари ва рус жаҳонгирлигининг иши билан Туркистон мазлум элининг бирдан-бир даҳосининг тажассум этилишини кўрсататурган бир гавда қуришлари керакдир.

Бу бино Туркистон янги маданий ҳаётининг туб тоши (тағ курси) бўлиши керакдир.

---

Янги давр, янги йўл. Бу мақола ҳам В. Махмуднинг Москва даври ижодидан бир намунадир. Мақола «Зарафшон» газетасининг 1924 йил 17 декабр сонидан эълон этилган.